

HRVATSKA GLAGOLSKA KNJIGA.

Napisao :
RUDOLF STROHAL.

Tko se vrebaca boji, neka ne sije proje! —
Tude pošluj, svojim se ponosi!

TROŠKOM PIŠČEVIM.

U ZAGREBU 1915.
TISKARA »MERKUR«, ILICA 36.

I. Pristup: O slavenskom bogoslužju kod Hrvata.

Hrvatska knjiga i hrvatska pismena prosvjeta počinje pokrštenjem Hrvata na slavenskom jeziku i sa slavenskim bogoslužjem ili službom božjom koncem 9. vijeka. Istina je, da je bilo već dosta Hrvata i prije toga pokrštenih, ali ne imadahu slavenskoga bogoslužja, već se je upotrebljavalo ili latinsko ili grčko bogoslužje već prema tomu, koja ih je crkva pokrstila. Sve do druge polovice 9. vijeka upotrebljavali su se u crkvenom kršćanskom bogoslužju samo tri jezika: siro-haldejski, grčki i latinski, jer su se samo ova tri jezika smatrala posvećenima s razloga, što je u njima bila napisana Pilatova odsuda na ploči pribijenoj na križu Spasitelja našega Isusa Krista. Zaslugom slavenskih apoštola braće Ćirila i Metoda dobije i slavenski jezik pravo, da se može upotrebljavati u crkvenom kršćanskom bogoslužju.

Dali su Hrvati primili slavensko bogoslužje od braće Ćirila i Metoda ili istom od njihovih učenika, koji se raseliše poslije smrti Metodove po posavskoj Hrvatskoj i Dalmaciji, ne možemo sasvim pouzdano odrediti, ali to stoji, da su imali već pod konac 9. vijeka slavensko bogoslužje, koje se je većinom obavljalo prema istočnom ili grčkom obredu.

Hrvatski knez Branimir ote se bizantinskomu (grčkomu) pokroviteljstvu i pristade uz Rim. To je tako papu Ivana VIII. razveselilo, da je na svetak užašašća gospodinova (21. V. 879.) kod svečane mise na žrtveniku sv. Petra blagoslovio Branimira, sav njegov narod i cijelu njegovu zemlju i podjedno imenovao dakona Theodosija hrvatsko-ninskim biskupom. Nu time ne pristane ipak sav hrvatski narod uz Rim; špljetski nadbiskup ostade i nadalje uz Bizant, premda se je u bogoslužju služio latinskim jezikom. Dapače kada je umr'o špljetski nadbiskup Juraj II., ne odazove se novo postavljeni nadbiskup špljetski

Marin papinu pozivu, da se dade posvetiti u Rimu, već se dade posvetiti oglajskomu (akvilejskomu) patriarki Walpertu, koji je formalno pristajao uz rimsku crkvu, ali u istinu živio u uskoj prijateljskoj vezi sa raskolnikom Fotijem i bio njegov gorljivi pristalica.

Ninski je biskup bio tako ne samo prvi već i jedini hrvatski biskup, koji je pristao uz rimskoga papu, i baš u njega nadoše Metodovi učenici najjače ili možda jedino zaklonište. Ovako prigrli on od hrvatskih biskupa slavensko bogoslužje prvi, premda je pristajao uz Rim, dočim su ostali biskupi, osobito dalmatinski, premda su pristajali uz Fotija, zadržali latinsko bogoslužje. Već ta razlika po jeziku u bogoslužju bijaše razlogom razdoru među hrvatskim biskupima osobito u Dalmaciji.

Poslije smrti Theodosija, koji je uveo slavensko bogoslužje u svoju biskupiju i u hrvatski narod, postade ninskim biskupom Aldefredo, a iza njega Grgur, koji je bio vatreni i još gorljiviji pristalica slavenskoga bogoslužja od oba svoja predšasnika. Međutim se je poslije smrti cara bizantinskoga Vasilija I. († 886.) izmirio Rim sa Carigradom i tim povodom pristadoše i ostali hrvatski (osobito dalmatinski) biskupi uz Rim. Nu razdor, koji je postajao između ninskoga biskupa i ostalih hrvatskih biskupa, ne slegnu se sada, dapače postade sve to pogibeljniji po ninsku biskupiju, otkako su svi hrvatski biskupi pristali uz Rim. Razlogom tomu jačemu razdoru nije više bila razlika u obredu već jedino slavenski jezik u bogoslužju.

Kada je taj razdor sve to jače mah preotimao, zamoliše kralj Tomislav, zahumski župan Mihajlo, nadbiskup špljetski i dalmatinsko-latinski biskupi tadanjega rimskoga papu Ivana X., da bi on taj prijem po svojim poslanicima na crkvenom saboru razvidio i apoštolskom svojom vlašću riješio. Papa Ivan X. odazva se ovoj molbi i odredi kao svoje poslanike jakinskoga biskupa Ivana i palestrinskoga (Praeneste) biskupa Lava god. 924. Ova dvojica donesoše u Špljet dvije papinske poslanice, jednu za špljetskoga nadbiskupa, gdje mu se osobito preporuča da iz crkve rimske istisne slavenski jezik, a drugu za kralja Tomislava, Mihajla, zahumskoga kneza, nadbiskupa solinskoga Ivana, za ostale biskupe, svećenstvo i narod, u kojoj se preporuča latinski jezik, a odvraća od slavenskoga u crkvenom bogoslužju.

Uz ovakove prilike sazvaše papinski poslanici god. 924. crkveni sabor u Špljet, na kojem bijahu kralj Tomislav, zahumski knez Mihajlo, župani i sav hrvatski episkopat. Ovaj je sabor

bio vrlo buran i stvorio 15 članaka, od kojih su za nas najzna-
menitiji 10., 11. i 12. Ovi glase:

10. Da nijedan biskup ove pokrajine (metropolije špljetske) ne smije ljudi od slavenskoga jezika na nikoji viši stepen časti (u svećenike) povisivati, osim što smiju biti klerici i monasi i da ne smije dozvoliti u svojoj crkvi slavensku misu čitati, osim ako je velika potreba svećenika, i tada neka moli dozvolu u pape.

11. Naređuje se, da se i hrvatski biskup (ninski) kao i svi ostali ima pokoravati špljetskoj metropolitскоj crkvi.

Napokon 12. članak, kojim se prijeti kralju hrvatskomu i njegovim velikašima duhovnim kaznama, t.j. uskraćenjem crkvenih sakramenata, kao krštenja, potvrde itd., ako bi ikada poželjeli vlast hrvatskoga biskupa proširiti preko njegovih granica na cijelu Dalmaciju.

Ovim zaključcima usprotivio se jedini ninski biskup Grgur, podupiran možda još od kojega velikaša, ali nipošto od hrvatskoga kralja Tomislava. On se nije htio zamjeriti papi, koji ga je nedavno proglasio kraljem, a nije se htio zamjeriti ni latinskomu dalmatinskomu episkopatu, jer mu je bilo po volji, što je sada isti priznao njegovo gospodstvo nad bivšom bizantinskom Dalmacijom. Posljedica toga bijaše, da papa Ivan X. nije baš 10. članak ovoga sabora potvrdio i da je došlo do drugoga crkvenoga sabora u Špljetu god. 927., u kojem je papinski poslanik Madalbert potvrdio sve zaključke špljetskoga sabora od g. 924., ali o dokinuću slavenskoga bogoslužja nije spomenuo ni riječi.

Latinski dalmatinski episkopat to ipak nije smetalo, a da ne bi provodio i zaključke špljetskoga sabora od g. 924. glede porabe slavenskoga crkvenoga bogoslužja, dočim se je ninski biskup i nadalje držao starih običaja. To je bilo razlogom, da su latinski dalmatinski biskupi i opet tražili pomoći u pape. Stoga ovlasti papa Lav VI. biskupa Madalberta, koji je međutim radio oko toga, da Bugarsku opet privede u krilo rimske crkve, da u Špljetu sazove opet crkveni sabor g. 927. Na ovom crkvenom saboru bilo je zaključeno, da špljetska nadbiskupija zadrži i nadalje prvostolstvo (primatum), budući da je tako bilo i prije, nadalje da zadrže sjelo biskupsko oni gradovi, koji su ga imali i prije dakako sa od prije naznačenim međama. Napokon zaključiče, da pripadaju pod špljetsku nadbiskupiju kao sufraganske biskupije na zapadu zadarska, osorska, krčka i rapska, a

na istoku stonska, dubrovačka i kotorska, dočim je za ninsku biskupiju bilo rečeno, da nije imala u stara vremena svoga biskupa (što međutim ne odgovara istini) već arcipopa, koji je bio podvržen zadarskomu biskupu, pa da si stoga neka ninski biskup odabere drugu biskupiju ili skradinsku ili sisačku ili neka si izabere za svoju stolicu Duvno.

I tako nestade hrvatske ninske biskupije potvrdom pape Leona VI. god. 928. Kuda je pošao ninski biskup Grgur, nije nam poznato. Hrvati ipak ne napustiše slavenskoga bogoslužja. Ono se je održalo po jadranskom primorju i zagorju. Protivnici slavenskoga bogoslužja ne bijahu ni s tim zadovoljni, već objediše hrvatsko svećenstvo, koje je služilo službu božju na slavenskom jeziku, da su eretici i da se služe gotsko-eretičnim knjigama u svom bogoslužju. To je bilo povodom, da je za špljetskoga nadbiskupa Lovrinca poslao papa Nikola II. svoga poslanika kasinskoga opata Majnarda u Dalmaciji god. 1059., da ondje dokine bogoslužje, koje se ovršuje eretičkim gotskim jezikom. Tako evo dođe do novoga crkvenoga sabora u Špljetu, na kojem su potvrdili ne samo zaključke prvanjih špljetskih sabora, već su i zaključili, da se u bunitko ne usudi božja otajstva slaviti slavenskim jezikom, već jedino latinskim i grčkim i da se nijednomu slavenskoga jezika ne smije podijeliti sveti red, jer da je gotsko pismo, t. j. glagolsko, izumio krivovjerac Metod, koji da je u slavenskom jeziku mnogo lažna i protivna katoličkoj vjeri napisao, pak da je stoga bio od boga kažnjen naprasnom smrću.

Zaključke ovoga špljetskoga sabora potvrdi nasljednik pape Nikole II. papa Aleksander II. U povodu toga zatvoriše po Hrvatskoj crkve, u kojima se je služba božja obavljala na slavenskom jeziku. Dakako da je ta papinska potvrda u hrvatskom narodu izazvala zlovolju i nezadovoljstvo. Da se tomu nezadovoljstvu na put stane, posla nasljednik pape Aleksandra II. papa Grgur VII, nadbiskupa sipontskoga Gerarda u Špljet. Ovaj sazva god. 1075. novi sabor u Špljetu, na kojem bijahu nadbiskup špljetski Lovrinac, biskup zadarski Stjepan, biskup trogirski Ivan, biskup ninski Formin, biskup rapski Grgur, biskup bjelogradski Teodosij, biskup kninski Grgur, biskup osorski Vasilij i mnogi drugi. Na ovom saboru potvrdiše sinodalno ninsku biskupiju, koju su god. 927. dokinuli, a u slavensko bogoslužje ne dirnuše.

Tako dobi slavensko bogoslužje neka prava u crkvi rimskoj, premda ne imadaše nikakove zaštite u hrvatskim kra-

ljevima, svi su ovi bili odviše skloni rimskomu papi. Mnogo je koristilo slavenskom bogoslužju u Isukrstovoj crkvi u Hrvatskoj, što su i samostani isprva sv. Benedikta, a kasnije i sv. Franje osobito zavoljeli slavensko bogoslužje, a među ovima nema sumnje, da se je počela njegovati i umjetna hrvatska knjiga na narodnom jeziku već u 12. vijeku, jer inače ne možemo razumjeti, kako bi si baščanski Benediktinci (na otoku Krku) mogli postaviti na svoju crkvu dosta dugačak građevni napis u čistom narodnom jeziku već g. 1120. Kada ne bi tomu tako bilo, postavili bi napis ili na latinskom jeziku ili kao privrženici slavenskoga bogoslužja barem na onom crkvenom hrvatsko-slavenskom jeziku, kakav se je u crkvi i bogoslužju upotrebljavao. Sva je prilika, kako nas i sačuvani glagolski hrvatski rukopisi upućuju, da se je hrvatska umjetna knjiga počela njegovati na otoku Krku i u hrvatskom primorju osobito u onom dijelu hrvatskoga primorja, koji je u ona stara vremena (do 13. vijeka) spadao pod krčku biskupiju (kao u Vinodolu, Senju, Gatskoj i Modrušama) i pod rapsku biskupiju (kao u Bužama i Lici), pa da se odavle raširila u Dalmaciju i na dalmatinske otoke. Stoga i držim, da ne valja Dalmaciju držati kolijevkom hrvatske umjetne knjige već otok Krk i hrvatsko primorje, t. j. nekadašnju krčku biskupiju. Ovo moje mnijenje potkrepljuje i prilično jednolično književno narječje, što ga nalazimo u umjetnim hrvatskim glagolskim proizvodima sve do 16. vijeka.

Držim, da su pripomogli indirektno porabi slavenskoga bogoslužja u Hrvatskoj i krivovjerni Patareni, koji su se širili iz susjedne Bosne i u Hrvatsku, osobito u novo osnovanu biskupiju senjsku. Stoga je po svoj prilici onako prilično lako dozvolio papa Inocent IV. pismom od 19. ožujka 1248. senjskomu biskupu Filipu porabu slavenskoga jezika u bogoslužju njegove biskupije. Isto je tako dozvolio i omišaljskim Benediktincima pismom upravljenim na krčkoga biskupa od 26. siječnja 1252. na njihovu molbu, da mogu i oni slavenskim jezikom bogu služiti, dočim su njihova braća Benediktinci u Baški (sv. Luciji) i u Otočcu kraj Vrbnika od vajakada (od osnivanja njihovih samostana) imali u svojim rukama slavensko bogoslužje.

Ove dozvole pape Inocenta IV. bijahu povodom, da se je stalo slavensko bogoslužje širiti ne samo po senjskoj i krčkoj biskupiji, već i po istarskim i dalmatinskim, a raširilo se i u zagrebačku biskupiju, utemeljenu god. 1093. mjesto propale sisačke biskupije, premda time ne ću da kažem, da nije bilo i

prije slavenskoga bogoslužja u pomenutim istarskim, dalmatinskim i zagrebačkoj biskupiji. Prvi zagrebački biskup Duh bijaše prije Benediktinac u Sazovi u Češkoj, gdje je bilo sjelo slavenskoga bogoslužja u Češkoj, odakle su se morali Benediktinci razići god. 1056. Razišli su se po Ugarskoj u gradove Vesprim, Višegrad, Čanad, Arad, zatim nedaleko Njitre i po šimeđskoj županiji. God. 1061. povratili su se Benediktinci u Sazovu, ali su bili opet raspušteni god. 1092. Dakle već prvi zagrebački biskup Duh služio je službu božju slavenskim jezikom, a i njegovi prvi vjerovjesnici bili su svećenici iz šimeđske i zaladske županije, t. j. baš iz glavnoga dijela nekadanje Kocelove kneževine, gdje je imao sv. Metod svoju panonsko-srijemsku nadbiskupsku stolicu.

Košto ni za druge biskupije tako ni za zagrebačku biskupiju ne znamo posve pouzdano, kako je u njima slavensko bogoslužje životarilo. Od sredine 15. vijeka nalazimo prema sačuvanim spomenicima još slavensko bogoslužje sa glagolskim pismom u ovim mjestima zagrebačke biskupije:

1) u Bednji spominje se kao glagolaš kapelan Gašpar Kremenčić od god. 1664.—1666.

2) u Belcu spominje se kao glagolaš župnik Vincenc Jelačić 1666. Isti se spominje već kao župnik u Jakuševcu kao glagolaš 1634.

3) u Bosiljevu spominju se kao glagolaši: župnik pop Lovre god. 1501., župnik pop Radić god. 1574., župnik pop Stjepan Lukačić god. 1577., župnik pop Mikula Kargačin god. 1594.—1596., kapelan pop Ivan Herendić god. 1680., pop Ivan Muretić i pop Jure Krizmanić, kapelani, god. 1692.

4) u Brckovljanima spominje se kao glagolaš pop Matij Švaglič od god. 1630.—1649.

5) u Brezovici spominju se glagolaši: župnik pop Vincenc Jelačić god. 1630. i pop Matij Sabalja god. 1634.

6) u Dragalinu (u arcidakonatu čazmanskome) spominje se kao glagolaš kapelan pop Jakov god. 1501.

7) u Dubovcu kraj Karlovca spominju se kao glagolaši: župnik pop Mihael god. 1562. i pop Šimun Marešić god. 1641.

8) u Gojmerju kraj Bosiljeva spominje se kao glagolaš: župnik Matko, sin Valeta Grbčića god. 1461.

9) u Granešini spominje se kao glagolaš: pop Ivan god. 1574.

10) u Hrnetiću kraj Karlovca spominju se kao glagolaši: župnik pop Petar Škrlac od god. 1529.—1555., župnik pop Grgur Janković god. 1583. i župnik Petar Gostić god. 1596.

11) u Hrtkovcima kod Steničnjaka spominje se kao glagolaš: župnik pop Paval od god. 1456.—1464.

12) u Hutini, sada u župi Pribičkoj, spominju se kao glagolaši: župnik pop Mikula god. 1471, i župnik pop Juraj god. 1552.

13) u Jakuševcu spominje se kao glagolaš: župnik pop Vincenc Jelačić od god. 1634.—1650.

14) u Jamnici spominju se kao glagolaši: župnik Juraj Pletikosić god. 1622, i pop Petar Semičević god. 1634.

15) u Jaski spominju se kao glagolaši: kapelan pop Marko god. 1538. i prebendar sv. Duha Mikula Lacković od god. 1704.—1708. (umr'o 1708.).

16) u Kamenici spominje se kao glagolaš pop Bernard Kuril god. 1672.

17) u Karlovcu ili bolje Gazi (danas dio Karlovca) spominju se kao glagolaši: župnik kod sv. Jakova na Gazi pop Juraj Mikanović od god. 1527.—1560., župnik sv. Jakova na Gazi pop Paval Kapusović god. 1561. (prije bio ondje kapelan od god. 1553.), kapelan pop Petar Žalković od god. 1562.—1588. i don Šimun Stanić god. 1653.

18) u Krašiću spominju se kao glagolaši: župnik pop Luka Novaković od god. 1532.—1542., pop Paval Maurović god. 1596., župnik pop Grgur Žizanić (kasnije bio u Šipku) oko god. 1619.—1631., župnik Lukša Žalac od god. 1636.—1638. i župnik pop Juraj Tkalčić god. 1645.

19) u Kravarskom spominju se kao glagolaši: župnik pop Andrija god. 1501., pop Mikula Ninjan god. 1630.—1632. i pop Petar Perušić god. 1642.

20) u Kupčini spominje se kao glagolaš župnik pop Bartol Tonković god. 1651.

21) u Kupincu spominju se kao glagolaši: župnik pop Martin Rajević god. 1622., župnik Martin Juretić god. 1629.—1630., kapelan pop Petar Zumić god. 1630., pop Ivan Leprenčić god. 1634. i pop Petar Ivičević od god. 1642.—1649.

22) u Lipniku (ili Ribniku) spominju se kao glagolaši: župnik pop Ivan god. 1465., pop Mikula Vučić god. 1569., pop Stipan Matašić god. 1584., župnik Vincenc Čolić god. 1596., župnik pop Petar Mikuličić od god. 1612.—1622., pop

Gašpar Mikuličić god. 1630. i župnici pop Martin Čučić i pop Petar Šimonović od god. 1644.—1659.

23. u Lovrečini spominje se kao glagolaš župnik pop Mikula Ninjanin od god. 1653.—1669.

24. u Mahičnom spominju se kao glagolaši: župnik pop Jakov Šarac god. 1529., župnik pop Mihael Hranilović god. 1596., župnik pop Bartol Tonković god. 1650. i župnik pop Mikula Lacković god. 1662.

25. u Maruševcu spominje se kao glagolaš župnik pop Toma Dujmović od g. 1672—1673.

26. u Mekušju spominje se kao glagolaš župnik sv. Jakova pop Mikula Lacković god. 1664. (prije bio u Mahičnom).

27. u Moravči spominje se kao glagolaš župnik Valent Vukšinić god. 1595.

28. u Mrežnici spominju se kao glagolaši: župnik pop Mikula Sršić god. 1662., župnik Ivan Skavurin god. 1668., pop Ivan Vrbanić 1674.—1679., župnik pop Mikula Lacković (prije je bio u Mahičnom i Mekušju) od god. 1668—1674. i pop Jakov Stipanović god. 1686.

29. u Nartu spominje se kao glagolaš pop Ivan g. 1574.

30. u Novom gradu na Dobri kraj Karlovca spominju se kao glagolaši: pop Mate Pridojević god. 1561. i župnik pop Lukša Fabić od god. 1572.—1596.

31. u Odri spominju se kao glagolaši: župnik pop Matij od god. 1499.—1501. i župnik pop Ivan Martinović god. 1622.

32. u Ozlju spominju se kao glagolaši: pop Ivan i žakan Luka g. 1459., župnik Stjepan Stipanić god. 1559., župnik pop Gašpar Grahovac god. 1596., župnik pop Viško Plešić g. 1638., župnik pop Matko Rajković god. 1647. i župnik pop Mikula Šerbić oko g. 1653.

33. u Peščenici spominju se kao glagolaši: župnik pop Ivan Nadalín god. 1622. i župnik Tomo Vitezić od god. 1630.—1634.

34. u Petrijancu spominje se kao glagolaš župnik pop Toma Dujmović god. 1649.

35. u Petrovini u župi Velikoj Gorici spominju se kao glagolaši: pop Grgur god. 1501., župnik pop Ivan iz Steničnjaka i kapelan Petar god 1504 i župnik pop Matij god. 1574.

36. u Petrovini kod Jaske spominje se kao glagolaš: župnik Paval Vrancić god. 1596.

37. u Plešivici spominje se kao glagolaš: župnik pop Petar Ivičević od god. 1657.—1677.

38. u Pribiću spominju se kao glagolaši: župnik pop Lovro Djaković god 1595., župnik pop Andrej Dujmić god. 1657. i župnik pop Mikula Lacković od god. 1668.—1673.

39. u Prilipju spominje se kao glagolaš župnik pop Vid god. 1596.

40. u Prigorju spominje se kao glagolaš župnik sv. Ane Ivan Uricij god 1596. (danas sv. Jana kod Jaske).

41. U Radoboju spominju se kao glagolaši: župnik Toma Pribaš god. 1657., župnik pop Toma Vlašić god. 1656. do 1677.

42. u Rečici spominje se kao glagolaš: župnik pop Mikula Lacković od g. 1677.—1684.

43) u Resniku spominje se kao glagolaš župnik pop Martin god. 1517.

44) u Samoboru spominje se kao glagolaš kapelan pop Vicenc god. 1552.

45) u Starim Čičama spominje se kao glagolaš župnik pop Vincenc god. 1574., možda isti, koji je bio kapelanom u Samoboru 1552.

46) u Sv. Ivanu Žabnom spominje se kao glagolaš župnik Paval Zorčić unijata god. 1669.

47) u Sv. Mariji pod Okićem spominju se kao glagolaši: župnik domin Paval god. 1505., pop Mikula Bozanić (rodom iz Vrbnika) god. 1630., pop Ivan Jučić god. 1634. i župnik pop Juraj Rajković god. 1649.

48) u Sv. Martinu pod Okićem spominju se kao glagolaši: župnik pop Ivan god. 1574., župnik pop Juraj Rajković god. 1622. i župnik Mikula Stipanić god. 1630.

49) u Svima Svetima kod Ozlja spominje se kao glagolaš župnik pop Josip Tovunac god. 1649.

50) u Šipku spominju se kao glagolaši: domin Paval Biličić god. 1533, i župnik pop Ivan Nedilić god. 1596.

51) u Trgu kod Ozlja spominju se kao glagolaši: župnik pop Ivan i žakan Luka god. 1456., župnik pop Benko Jakovčić od god. 1501.—1516., pop Matij god. 1596 i župnik pop Petar Tovunac god. 1636.

52) u Velikom Bukovcu spominje se kao glagolaš župnik pop Gašpar Klemenčić god. 1673.

53) u Velikoj Gorici spominju se kao glagolaši: pop Ivan, župnik, god. 1574. i župnik pop Ivan Ivčić god. 1622.

54) u Velikoj Mlaki u župi Odri spominje se kao glagolaš pop Mihovil Rusan god. 1743.

55) u Visokom spominje se kao glagolaš: pop Mikula Marešić god. 1641.

56) u Vrbovcu spominju se kao glagolaši: pop Matej Sučić god. 1641. i župnik pop Filip Sikiri god. 1653.

57) u Vrhovcima spominju se kao glagolaši: župnik pop Martin Simković god. 1563., župnik pop Martin Juretić god. 1629.—1640. i župnik Matija Rajković do god. 1683.

58) u Fuku (Vukmaniću) spominje se kao glagolaš župnik pop Jurko god. 1542.

59) u Vukovini spominje se kao glagolaš pop Juraj god. 1574.

60) u Zaprudju (Sv. Klari) spominju se glagolaši: župnik pop Juraj god. 1574. i pop Frane Kučić god. 1642.

61) u Završju (Sv. Križu) spominju se glagolaši: kapelan Ivan Kolonić god. 1559., župnik pop Mihovil Pavan god. 1652., župnik pop Mikula Šeršić god. 1653. i župnik pop Ivan Jakovac god. 1665.

62) u Zelini spominju se kao glagolaši: župnik pop Vinček god. 1574. i pop Matej Ninjanin god. 1634.

63) u Zlatu (Zlatnoj gori) spominju se kao glagolaši: vikarijuš kloštra sv. Marije pri Zagrebu (danas Remete) Mihovil, provincijal i vižitator slovenski i Istrije i Hrvat poli mora god. 1491. i župnik pop Tomaš god. 1542.

Osim toga spominju se glagolske crkvene knjige (kao misali, breviari, matice krštenih, vjenčanih i umrlih i t. d.) iz raznih mjesta zagrebačke biskupije, kao iz Odre, Stubice gornje, Velike Gorice, Peščenice, Brckovljana, Štitarjeva, Sv. Marije ispod Okića, Trga, Dubovca, Vrhovca, Mrežnice, Hrnetića i t. d.

Dakako, da su to samo neka mjesta, za koje smo pouzdano doznali, da se je u njima vršilo slavensko bogoslužje. Nu tih mjesta bilo je svakako mnogo više, za koje mi ne doznasmo.

Da je slavensko bogoslužje imalo uvijek jakih protivnika u Hrvatskoj i kasnije, o tom nema sumnje, jer su rimske pape uvijek radili o tom, da provedu u rimo-katoličkoj crkvi i jezično jedinstvo. Tako se je ljuto tužio modruški biskup Mikula (od god. 1461.—1470.) u svom pismu kaptolu i kleru na domačega sina, koji je radio u njegovoj biskupiji protiv slavenskoga

bogoslužja. God 1593. naložio je puljski biskup Klaudij Sozomena, pod koga je onda spadao i grad Rijeka, kaptolu i arcidakonu riječkomu, da imadu iz zborne crkve odstraniti slavensko bogoslužje i uvesti latinsko. Kanonici posluhnuše, ali Riječani se sabraše u vijeće 21. travnja 1593. i pozvaše kanonike i župnike, da vrše službu božju i nadalje slavenskim jezikom. Arcidakon javi biskupu ovu želju riječkoga pučanstva, nu biskup ne udovolji toj želji riječkoga pučanstva. Na to se Riječani, opet sakupiše u vijeće 13. svibnja i zaprijetiše riječkomu kaptolu, da će uskratiti svim kanonicima desetinu i ostale dohotke, koje dobivaju od grada, ako ne uvedu opet slavensko bogoslužje u crkvu. Kanonici opet prihvatihše slavensko bogoslužje, ali to prijavi netko biskupu Sozomeni. Čim je to biskup doznao, pisao je jedno pismo kaptolu riječkomu, u kojem mu se grozi izopćenjem, ako ne uvede latinski jezik u crkvu, a drugo gradskomu riječkomu vijeću, kojim kori riječku općinu, što je ustala protiv slobode crkve. Riječani sada poslaše dva svoja vijećnika Matiju Šegotu i popa Mihajla Kundiča do biskupa, koji su mu imali obrazložiti želje riječkoga pučanstva i da je opozvalo riječko općinsko vijeće svoj zaključak glede uskrate desetine i ostalih dohodaka riječkomu kaptolu. Konačno je ipak biskup popustio i slavensko bi bogoslužje opet uvedeno u riječku crkvu.

Malo ne u isto vrijeme pokušao je i akvilejski patriarka Francesco Barbaro istisnuti slavensko bogoslužje iz istarskih biskupija (istarske, koparske, novogradske i porečke), te je stoga sazvaio crkveni sabor god. 1596, na kojem je bilo zaključeno, da se pregledaju i isprave slavenski misali i brevijari, gdje su još u porabi, ali svakako da valja nastojati, da se mjesto slavenskih misala, brevijara i obrednika uvađaju po malo latinski i u istarskim biskupijama.

Dok je ovako na sve moguće načine nastojala potisnuti rimska stolica slavensko bogoslužje kod Hrvata u istarskim dalmatinskim biskupijama i u zagrebačkoj biskupiji i na svaki način provesti latinsko bogoslužje, neka bude rimo-katolička crkva jedinstvena ne samo u obredu već i u jeziku, dotle zapljuskaše valovi crkvene reformacije u hrvatski narod.

Slovenac Janes Ungnad, barun Soneški i veliki kapetan konjaničkih četa doljnjo-austrijskih, štajerskih i kranjskih, stade ozbiljno raditi u 16. vijeku, kako da se proširi nova vjera među Južnim Slavenima, osobito među Slovencima i Hrvatima. Kada je bio Janes Ungnad izagnan iz austrijskih zemalja, nastani se

u Württembergu. Ovdje je prikupio više učenih ljudi iz slovenskih i hrvatskih krajeva, kojima je bila zadaća, da pišu u protestanskom duhu knjige na hrvatskom i slovenskom jeziku. Poznavajući Ungnad jezične i književne fadanje prilike u Hrvatskoj osnovao je u Württembergu (u mjestu Urachu) posebnu glagolsku, ćirilsku i latinsku tiskaru, gdje su se štampale i hrvatske protestanske knjige glagolskim, ćirilskim i latinskim slovima. Od Hrvata radili su ovdje Antun Dalmatin, Stipan Istrijanin Konzul, Juraj Dalmatin, uskočki pop Ivan Maleševac, pop Matija Popović, Matija Franković (Flaccus Illiricus iz Labina 1530.—1575.) itd. Protestanske knjige su se širile osobito za cara i kralja Maximilijana II. i u hrvatski narod u istarske, dalmatinske biskupije, u senjsku biskupiju, a najviše preko Metlike u zagrebačku biskupiju, osobito u današnji karlovački i jaskanski kotar.

Hrvatskim protestantima bilo je dakako u prvom redu stalo, da što više prošire svoju nauku među Hrvatima, ali budući da su se u svojim knjigama služili i latinskim slovima, a talijanskim pravopisom najviše radi Dalmatinaca, gdje se je već onda tako pisalo, učiniše latinsko pismo za hrvatski jezik običajnim i u onim krajevima hrvatskoga naroda, u kojima se je do onda pisalo samo glagolskim pismom na hrv. jeziku, kao u Hrvatskoj okraj Velebita i u Istri. Protiv širenja nove protestanske vjere digao se zagrebački biskup Đuro Drašković (od 1563.—1578.), koji je bio od god. 1567. do 1578. i hrvatskim banom. Za njegova biskupovanja bila su u Zagrebu tri crkvena sinoda god. 1570., 1573. i 1574., na kojima se je radilo, kako da se na put stane sve to jačemu protestantizmu u Hrvatskoj. Na trećem sinodu bilo je zaključeno, da se pišu u hrvatskom jeziku knjige u strogo katoličkom duhu i da se iste štampaju i čitaju narodu. Takovih knjiga doista su imali i prije popovi glagolaši, ali nijesu bile većim dijelom naštampane, te su se teško širile po svim krajevima hrvatskoga naroda. Biskup Drašković prodre dapače i u hrvatskom saboru sa posebnim člankom, po kojem je bio svatko, tko je istupio iz katoličke crkve, proskribovan u kraljevini Hrvatskoj i nije smio posjedovati nikakvog pokretnog ni nepokretnog imetka niti vršiti kakove časti ili službe ili položiti kakovo dostojanstvo. Biskup Drašković utemeljio je još u Zagrebu na Kaptolu sjemenište za zagrebačku biskupiju. Odgoj svećenstva u ovom sjemeništu bio je latinski. Osobitu potporu dobilo je sjemenište zagrebačko u latinskom odgoju svećenstva, kada su Isusovci osnovali u Zagrebu god. 1607. gimnaziju ili

latinsku školu po uzoru sličnih gimnazija u zapadnoj Evropi. Stoga je u 17. vijeku postajalo slavensko bogoslužje u zagrebačkoj biskupiji sve ređe. Održi ga još cijeli 17. vijek jedino taj razlog, što su imale neke općine pravo same si birati plovane ili župnike i baš te su općine odabirale redovno za svoje plovane popove glagolaše, a kada ih nije bilo u zagrebačkoj biskupiji, dozivali su ih iz senjske biskupije, krčke, dapače iz Istre i Dalmacije. Početkom 18. vijeka nestade popova glagolaša sasma u zagrebačkoj biskupiji i stade se općenito širiti rimski misal i rimski obred, dok nije bio 22. rujna 1794. za biskupa Vrhovca uveden po cijeloj zagrebačkoj biskupiji.

Kada je biskup zagrebački Đuro Drašković potisnuo vrlo energičnim mjerama protestante iz zagrebačke biskupije, stadoše se širiti po senjskoj biskupiji. Stoga sazva i senjsko-modruški biskup Ivan Agatić (Jagatić) Rječanin po svoj prilici god. 1620. crkveni sabor svoje biskupije u Bribiru, na kojem se je raspravljalo o crkvenim novim knjigama, budući da su starije štampane knjige postale vrlo rijetke, a prepisivanje tih knjiga iziskuje mnogo vremena i posla.

Ovaj sabor povjeri posao oko priređenja novih crkvenih glagolskih knjiga trsatskomu Franjevcu Franji Glaviniću rodod iz Kanfanara u Istri. Glavinić se odazva tomu pozivu i dobi od cara i kralja Ferdinanda II. glagolsku tiskaru, koja je bila protestantima, koji se preseliše iz Würtemberga u Gradac poslije smrti Ungnadove, konfiscirana i spremljena u Schlossbergu kraj Graca. Glavinić smjesti ovu tiskaru na Rijeci u Kaštelu.

Nu kada za sve to doznade fra Ivan Tomko Marnarić, šibenički i zagrebački kanonik, ishodi kod rimskih kardinala i kod rimske propagande, da bude ova tiskara iz Rijeke još iste god. 1621. dopremljena u Rim, a Glaviniću bilo naloženo, da ako želi što god raditi oko uređivanja i izdavanja crkvenih slavenskih knjiga, da dođe u Rim. Glavinić ipak ne pođe u Rim, već se ispriča svojom službom kao provincijala svoje redodržave i posla mjesto sebe Franjevca Rafaela Levakovića, rodod iz Jaske. Levaković pođe u Rim i radio ondje mnogo godina oko uređivanja i izdavanja slavenskih crkvenih knjiga namijenjenih hrvatskomu narodu. Nema sumnje, da je Levaković poznavao dobro starije hrvatske crkvene slavenske knjige, ali po svoj prilici iz težnje, da dade svojim izdanjima što stariji oblik, a još više što je u Rimu općio sa ruskim unijatima Jozafatom

Isakovićem i Filipom Borovičkim, koji su i cenzurovali njegove knjige, unosio je u crkvene hrvatske knjige mnoge stare jezične osobine i mnogo rusizama, tako da s njima ne bijaše svećenstvo hrvatsko zadovoljno.

Međutim nestade i u senjskoj biskupiji kao i uopće u hrvatskom narodu protestanata još i prije rada Rafaela Levakovića.

Dok je u zagrebačkoj biskupiji stalo nestajati već u 17. vijeku pomalo slavenskoga bogoslužja, opažamo, da su se istodobno počeli zanimati za slavensko bogoslužje u Dalmaciji (u 17. i 18. vijeku) i neki biskupi. Na biskupskom saboru održanom god. 1688. u Špljetu pod nadbiskupom Stjepanom Kozmom priznalo se, da od trideset i šest župa biskupije špljetske imade ih samo osam sa latinskim, a sve ostale da su sa slavenskim bogoslužjem. Isti je sabor zaključio, da se imade za Poljicu odrediti šest popova vještih crkvenomu slavenskomu jeziku, koji bi imali žakne glagolaše učiti i ispitivati. God. 1755. sabor porečki (Parenzo) postavi šest ispitača (examinatores) za žakne glagolaše. Jedan od kasnijih nadbiskupa špljetskih Pacifik Bizza u dogovoru sa papom Benediktom XIV. (1740.—1578.) sagradi na Prikom kraj Omiša sjemenište za hrvatsko svećenstvo, u kojem bijaše isprva samo dvanaest pitomaca, nu kasnije je broj njihov narastao do pedeset. Isto je tako i zadarski nadbiskup Vinko Zmajević (1713.—1745.) dobio od pape Benedikta XIII. dopuštenje, da može od dobara nekadanjih opatija sv. Krisogona u Zadru i sv. Petra na Osoru sagraditi sjemenište za popove glagolaše. Zmajević je zaista počeo graditi sjemenište, ali dovršio ga je istom njegov nasljednik poznati zaštitnik glagolice Mato Karaman god 1746.

Po prilici u isto vrijeme god. 1742. podignu papa Urban VIII. u Rimu posebnu stolicu za stari slavenski crkveni jezik, da se uzmognu naobraziti u njem svećenici, koji će po Hrvatskoj, Dalmaciji i Istri služiti slavensku službu božju. Tu stolicu dade Matiji Soviču, koji je doista bio starinom Hrvat sa otoka Cresa, ali rodio se u Rusiji, te je stoga uvađao u bogoslužne hrvatske crkvene knjige mnoge rusizme.

Od g. 1823. procvate sjemenište zadarsko, dobivši nekoliko vrsnih učitelja, kao Pavla Miošića (kasnije biskupa špljetskoga), Dominika Budrovića, Matu Šantića, a za učitelje crkvenoga slavenskoga jezika Fra. Benedikta Mihaljevića, rodnom sa otoka Krka (1767 do 1855.) Ovoga je zamijenio pop Ivan Brčić Zadra-

nin, koji je za svoje učenike izdao u Pragu čitanku „Chrestomathia linguae vetero-slovenicae caractere glagolítico.“

Poslije ovih nekoliko veselih vijesti o slavenskom bogoslužju u hrvatskom narodu spomenut ću i jedan nemili događaj iz početka 19. vijeka, i to onaj iz Lošinja. U Lošinj u bilo je slovensko bogoslužje od najstarijih vremena. Ali kada nijesu Lošinjani god. 1802. htjeli povisiti dohotke svomu plovniku Ivanu Fedrigu i njegovim kapelanima, iz puke osvete poduzeo je sve, da iztrijebi iz Lošinja slavensko bogoslužje, dok nije konačno u tom poslu i uspio.

U 19. vijeku nastajala je u svećenstvu sve veća mlitavost za slavensko bogoslužje najviše s razloga, što nijesu proučavali ni crkvenoga slavenskoga jezika i što su sve slablje poznavali glagolsko pismo, koje se prestade oko god. 1835. upotrebljavati u hrvatskom narodu kao poslovno pismo i ondje, gdje se je prije upotrebljavalo. Istom za pape Leona XIII. (1881.) stalo se opet ozbiljnije misliti na slavensko bogoslužje osobito u senjskoj, krčkoj biskupiji i u zadarskoj nadbiskupiji.

Gdjegod je bilo slavensko bogoslužje, upotrebljavalo se i glagolsko pismo i u običnom životu i njegovala hrvatska glagolska knjiga. Slavensku službu božju služili su svjetovni svećenici, a od redova prvi Benediktinski, zatim Paulinci i Franjevci osobito III. reda. Od redova si je najviše zasluga stekao za hrvatsku glagolsku knjigu Franjevački red (III. red), od kojega nam se je reda i sačuvalo najviše glagolskih hrvatskih književnih spomenika.

Bilješka. V. Jagić ispravlja u Vodnikovoj Povijesti hrv. književnosti knjizi I. na strani 24. mnijenje I. Tkalčića, da je u zagrebačkoj biskupiji živjelo glagolaštvo u onoj mjeri, kako sam ga ja ovdje prikazao. Nu tomu se protivi već onih 63 župa, koje sam ja naveo, da je u njima zaista glagolaštvo živjelo košto i činjenica, da su popovi glagolaši imali i u zagrebačkoj biskupiji svoje žakne ili djake, koji su se kod njih spremali za svoje svećeničko zvanje. Tako spominje se žakan **L u k a** u Trgu kod Ozlja god. 1456., a god. 1459. isti žakan u Ozlju, djak **K l a r i ć** pod Novim gradom na Dobri i **P e r i c a M i g a l** u Vrhovcu kraj Krašića god. 1679. Više takovih djaka naveo je R. Lopašić. Isti R. Lopašić tvrdi, da je bio i u Črnomlju u Kranjskoj namješten sredinom 16. vijeka posebni učitelj za glagolsko pismo, nadalje tvrdi, da je 15. XI. 1575. zamolio vlastelin gospoštije u Črnomlju posebnoga učitelja za

glagolsko pismo i da je knez Nikola Frankopan namjestio u Črncemlju učitelja Bartola Mavrina za glagolsko, ćirilsko i latinsko pismo.

II. O životu i naobrazbi naših popova glagolaša.

Budući da su popovi glagolaši bili malo ne jedini hrvatski glagolski književnici, držim stoga, da je vrijedno, da se iz bližega upoznamo sa načinom njihova života i sa njihovom naobrazbom. Mi možemo prilično sigurno pratiti način života i naobrazbu naših popova glagolaša ča tamo od 15. vijeka. Kako su oni živjeli i kako su se naobrazivali prije toga vremena, možemo tek nagađati. Ali nepobitna je činjenica, da su već od 12. vijeka bili napredniji oni popovi glagolaši, koji su stupali u redove, od svoje braće svjetovnih svećenika. Razlog tomu imademo tražiti, što je u redovima jedan drugoga poticao na duševni rad, dočim su bili svjetovni svećenici prepušteni u svojoj naobrazbi više sami sebi, a osim toga imali su i većih porodičnih i gospodarskih briga, jer su bili popovi glagolaši svjetovni redovno oženjeni, dočim su u redove primali samo neoženjene. Osim toga su redovi osnivali u svojim samostanima škole, u većim samostanima dapače takove, da su se mladići mogli sistematski izobraziti za svećeničko zvanje. Od redova, koji su zavoljeli slavensko bogoslužje i hrvatsko glagolsko pismo, ističem na prvom mjestu Benediktinski red, koji je imao već rano svojih samostana po hrvatskom narodu. Najgorljiviji pristaše slavenskoga bogoslužja bili su Benediktinci na otoku Krku. Početkom 12. vijeka (god. 1120.), kada je bila smještena napisna ploča na njihovoj crkvi u sv. Luciji kraj Baške, nalazimo na otoku Krku dva Benediktinska samostana, jedan u sv. Luciji, a drugi u Otočcu kraj Vrbnika, koji su bili u to vrijeme pod zajedničkom upravom. U 13. vijeku (god. 1252.) spominje se još i treći Benediktinski samostan u Omišlju. Da su Benediktinci na otoku Krku bili gorljivi pristalice slavenskoga bogoslužja i hrvatske glagolske knjige, najjasnijim nam je dokazom to, što su si na svoju crkvu smjestili već god. 1120. hrvatski glagolski građevni napis, koji je podjedno najstariji originalni spomenik hrvatskoga pisma, što ga do danas poznamo. Među Benediktincima držim, da imademo tražiti i začetak hrv. umjetne knjige. Nema sumnje, da su se neka bar